

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

А. П. Антонишин

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ПОДІЛЛЯ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КВІТЕНЬ–ГРУДЕНЬ 1918 РОКУ)

Ключові слова: Гетьманат, Центральна Рада, соціальна сфера, робітники, біженці, страйк.

Ключевые слова: Гетманат, Центральная Рада, социальная среда, рабочие, беженцы, стачка.

Key words: Hetmanat, the Central Rada, welfare, workers, refugees, strike.

Дослідження процесу стабілізації соціальної сфери Подільської губернії у квітні–грудні 1918 р. зумовлене необхідністю всебічного аналізу та наукового узагальнення власного українського історичного досвіду в умовах суспільно-політичної та соціально-економічної нестабільності.

Стан наукової розробки свідчить, що деякі аспекти з даної проблеми не були частково чи повністю розкриті істориками-краєзнавцями. Увагу дослідників історії Поділля 1918 р. повернули до себе окремі аспекти соціального життя краю в період Гетьманату. Згадані проблеми частково розкрито в роботах дослідників В. С. Лозового [1], П. С. Григорчука та О. І. Яременка [2, 3].

Першими кроками на шляху стабілізації життя в Україні за Гетьманату стало вирішення низки соціальних питань, пов'язаних із подіями, що відбувалися на теренах України протягом Першої світової війни та діяльності Української Центральної Ради.

П. Скоропадський прагнув, щоб у робітничому питанні ставилося завдання створити робітниче законодавство, яке б на перший план поставило інтереси держави, а не окремих класів.

Однак зробити це швидко і професійно не вдалося. Поряд з певною стабілізацією галузей народного господарства, уряд не зміг виконати свого зобов'язання щодо покращення соціального захисту робітників.

Відсутність належного соціального захисту робітників зумовила зростання страйкового руху, який носив економічний характер. В травні 1918 р. на станціях Гречани, Волочиск і Кам'янець-Подільський відбувся страйк залізничників, причиною якого була невплата заробітної платні за лютий, березень і квітень [4, арк. 7]. Через зупинку руху поїздів загострилась проблема постачання хліба, від чого почала голодувати біднота Кам'янця і Проскурова [5, арк. 9]. Міністерству шляхів вдалося зробити виплати по боргах за 1,5 місяця. Уряд зобов'язався перед залізничниками погасити заборгованість протягом літа [6, арк. 244].

Апогеєм протестів робітників став Всеукраїнський страйк залізничників (17 липня — 2 серпня 1918 р.), головною причиною якого була велика заборгованість у виплаті зарплати. У страйку взяли участь близько 121 тис. українських залізничників, в тому числі 14 600 з Поділля. Частково, шляхом виплати заборгованості, а в основному — репресивними методами за допомогою окупаційних військ уряду вдалося припинити страйк.

У зверненні Всеукраїнської центральної ради професійних спілок до Голови Ради Міністрів повідомлялося, що страйк залізничників є наслідком державної політики щодо робітництва. Зі свого боку, у «Спогадах» П. Скоропадський згадує, що основною ідеєю страйку було припинити довіз продовольства у великі центри, аби підірвати стабільність держави. І оскільки уряд не піддався провокаціям з боку окремих його ватажків, підбурюваних більшовицькими агітаторами з Росії, то страйк за два тижні був припинений. Страйкуючим виплатили заробітну плату за попередні місяці і роботу залізниць було відновлено [7, с. 222–223].

Гетьман розумів, що «сам народ хоче просто покращення свого побуту», однак, як зазначав він сам, на нього весь час «тиснули Протофіс і Союз землевласників», тому 17 серпня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон, за яким міністру торгівлі і промисловості, за згодою міністра праці, надавалося пра-

во відступати від норми 8-годинного робочого дня, встановленої законом Центральної Ради від 25 січня 1918 р. [8–1918. — 31 серпня]. Таке рішення було прийняте й тому, що відбувались постійні скарги промисловців до органів влади про те, що причиною зниження продуктивності праці на підприємствах стало скорочення робочого дня до 8 годин і непомірно висока заробітна плата робітникам.

У таких складних умовах місцева влада, в деяких випадках, все ж таки йшла на задоволення умов, що висували робітники. Так 27 червня Вінницька міська дума прийняла постанову про запровадження в торгово-промислових закладах міста 8-годинного робочого дня. Тривати він мав з 9-ї години ранку до 7-ї вечора з обов'язковою перервою між 13-ю та 15-ю годинами дня [9, арк. 163]. Дана ініціатива була підтримана практично всіма містами губернії. Окрім цього слід зауважити, що в Кам'янці-Подільському 8-годинний робочий день для торгово-промислових закладів міста існував ще з часів Центральної Ради.

Однією з першочергових соціальних проблем країни було продовольче питання, сутність якого полягала у відсутності достатньої кількості продуктів харчування для мешканців міста. На фоні розвитку та заохочення приватної ініціативи влада вживала усіх можливих заходів для боротьби зі спекуляцією продуктами харчування та предметами першої необхідності.

Розуміючи суспільну важливість вирішення продовольчої проблеми, в червні 1918 р. у Кам'янці-Подільському С. Кисельов провів нараду працівників казенних і громадських установ губернії, на якій обговорювалось питання організації боротьби зі спекуляцією. Вже 18 липня 1918 р. губернський староста Поділля видав «Обов'язкову постанову по боротьбі із спекуляцією продуктами харчування і предметами першої необхідності» [10, с. 2]. Вона передбачала створення губернських і повітових комісій по боротьбі із спекуляцією під головуванням старост, з метою запобігання підвищенню цін. Постанова не дозволяла займатись торгівлею тим, хто не мав відповідного свідоцтва на цю діяльність. Торгівцям заборонялось закуповувати продукти харчування за межами ринків і спеціально влаштованих місць. За порушення цієї постанови встановлювався штраф у розмірі 3 тис. крб. або ув'язнення до 3 місяців, а всі товари підляга-

ли конфіскації. Особи, які продовжували зловживати спекуляцією, висилались на примусові роботи за кордон України. При цьому всі штрафи й конфісковані товари поступали у створений фонд бідного населення і на боротьбу з спекуляцією [11, арк. 34].

Значну увагу вирішенню проблеми спекуляції приділяли і центральні органи влади. Так, 24 липня 1918 р. Рада Міністрів ухвалила тимчасовий закон про кримінальну відповідальність за перевищення граничних цін та спекуляцію. За перше із зазначених правопорушень громадяни карались або примусовими роботами, або ув'язненням на термін до 2 років і, крім того, грошовою виплатою від 25 до 100 тис. крб. Аналогічними були покарання і за спекуляцію, хоча максимальний штраф збільшувався до 100 тис. крб [12, арк. 1, 3].

У Могилеві-Подільському австро-угорські союзники задля боротьби із спекуляцією відкрили декілька магазинів. Ціни тут були вдвічі дешевші, ніж в інших підприємців. Це призвело до загального зниження цін на товари першої необхідності в повіті [13, с. 2]. У Вінниці, з ініціативи голови місцевої єврейської громади І. Хаїмсона, було утворено спілку пекарів. Спілка об'єднав 40 членів, що дало можливість значно збільшити кількість пунктів відпуску хліба за карточками для населення [14, с. 2]. Однак у ліквідації продовольчої проблеми влада досягла лише часткового успіху. Характерним явищем для міст Поділля восени 1918 р. були постійні черги громадян за продовольством. В кінцевому підсумку уряду Української держави не вдалося повністю подолати продовольчу кризу, забезпечити міста достатньою кількістю харчів.

Соціальна напруга як в містах, так і в сільській місцевості зростала і в міру пересування по території України колон солдат російської армії, які повертались з австро-німецького полону. Разом з собою солдати несли хвороби, голод і психологічну втому. В перші дні листопада із Новосельців через Хотин у Кам'янець-Подільський прибула партія із 12 тис. голодних полонених, слідом за цією прибуло ще декілька [15, арк. 1]. Одразу було організовано приймальні пункти в Івахнівцях, Городку, Жванці і Гусятині [16, с. 1].

Зважаючи на загрозу епідемії, Рада Міністрів 7 червня асигнувала міністерству народного здоров'я 2 млн крб. на ви-

датки по утриманню та лікуванню солдат, що зазнали поранень на війні [17, с. 2]. Міністр внутрішніх справ 8 листопада розіслав губернським старостам і міським отаманам постанову про евакуацію прибуваючих з Австро-Угорщини військових полонених. Всі державні, громадські і приватні установи повинні були допомагати військовим. З коштів Державної Скарбниці виділялось два мільйони кредиту на забезпечення евакуйованих харчуванням і лікарняним доглядом. В доповненні до цієї постанови С. Кисельов наказав всім повітовим старостам організувати громадські комітети допомоги військовополоненим і провести збір грошей на харчування [15, арк. 19].

Незважаючи на ці заходи, в повітах не завжди могли надати потрібну допомогу. Так, на станції Рибниця не було змоги забезпечити лікарняним доглядом і харчуванням 15 тис. військовополонених. На станцію Вапнярка полонені прибували у жахливому вигляді. Лише 13 листопада померло 50 чоловік. В той час як населення організовувало для них пункти харчування, персонал польового поїзда Червоного Хреста відмовлявся надати медичну допомогу, а комендант державного продуктового складу відмовлявся надати продовольство [15, арк. 20, 25].

Балтський повітовий староста повідомляв у Кам'янець, що на станції Слобідка наплив полонених збільшується. В Жванці кількість полонених зростала з кожним днем, більшість з них була тяжко хвора. З жовтня в Кам'янці була організована «Спілка травмованих воїнів». Товариство допомагало владі організувати для полонених пункти харчування та медичної допомоги, проводило розселення солдат по квартирах, надавало допомогу в поверненні додому [18, с. 2].

Вже в перші дні влада використала до 150 тис. крб авансових коштів. Губернський староста просив головного уповноваженого по евакуації терміново надати ще 300 тис. крб [15, арк. 54], а тим часом різноманітні епідемії розповсюджувались по губернії.

Слід зауважити, що медичне забезпечення губернії було на задовільному рівні тільки в містах. Так, на основі розпорядження Подільської губернської народної управи від 6 липня № 1128 з 10 липня лікування в Кам'янецькій губернській лікарні як стаціонарне, так і амбулаторне було безкоштовним для всіх верств населення. В лікарні почало працювати механічно-

терапевтичне відділення, яке безкоштовно забезпечувало постраждалих на війні [19, арк. 181–182].

В складних умовах опинилась центральна Вінницька Пироговська лікарня. В свій час губернська влада передала цей медичний заклад з відання місцевого земства в розпорядження 514-го польового угорського корпусу. Австрійські медичні фахівці виділили для місцевого населення 80 безкоштовних стаціонарних ліжок із 300. Амбулаторне лікування лікарі зголосились проводити безкоштовно [20, арк. 2]. Весь персонал лікарні ім. Пирогова перейшов у госпіталь № 1 Кауфманської общини сестер милосердя Червоного Хреста [21, с. 1]. У вересні Рада Міністрів виділила Міністерству народного здоров'я 300 тис. крб на утримання вінницької психіатричної лікарні [22, с. 1]. Рахуючись з великою кількістю безробітних лікарів у губернії та зважаючи на потребу для населення медичної допомоги, подільська професійна спілка ветеринарних лікарів постановив влаштувати 24 ветеринарно-амбулаторних пункти. Для здійснення міністерство праці асигнувало спілці 34 тис. карбованців [23, с. 22].

Таким чином питання соціального захисту населення посіли вагоме місце у роботі гетьманської адміністрації Поділля. Серед них — вирішення конфліктів між підприємцями і робітниками, збільшення заробітної плати, дотримання необхідних умов праці, допомога постраждалим від війни. Особлива увага приділялася біженцям, що поверталися на батьківщину. Місцева влада робила все можливе, аби покращити їхнє становище. Для цього були запроваджені безкоштовні харчові пункти, видавалися постійні позики для будівництва житла, купівлі реманенту, роздавалося насіння.

Серед негативних тенденцій слід зазначити, що подільський губернський староста змушений був застосовувати непопулярні серед населення заходи, як-от обмеження прав профспілок, скасування деяких соціальних програм. Залишалися проблеми у виплаті заробітної платні та у покращенні умов праці на фабриках та заводах губернії.

Джерела та література

1. Лозовий В. С. Поділля в період гетьманату (1918 р.): Навч.-метод. посібник — Кам'янець-Подільський : «Медобори» (ПП Мошак М. І.), 2003. — 36 с.; його ж. Продовольча політика Української Держави П. Скоропадського і селянство // Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: іст. науки. — Кам'янець-Подільський, 2004. — Т. 13. — С. 136–149.
2. Григорчук П. С., Яременко О. І. Вінниця в період Гетьманату (квітень–грудень 1918 року) // І Вінницька наук.-теор. конф. : тези доповіді. — Вінниця, 1993. — С. 72–75.
3. Яременко О. І. Австро-угорська окупація Вінниці в 1918 році / О. І. Яременко // Вінниця: минуле і сучасне: III іст.-краєзн. конф., присвяч. 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. : 5 жовтня 1994 р. : тези доп. — Вінниця, 1994. — С. 27–30.
4. Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО). — Ф. П-138. — Оп. 8. — Спр. 59. — 15 арк.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 1793. — Оп. 1. — Спр. 6. — 222 арк.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 5. — Оп. 1. — Спр. 61. — 472 арк.
7. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. — К. : Філадельфія, 1995. — 492 с.
8. Ухвалений Радою Міністрів закон про зміну і доповнення закону від 25 січня 1918 року про восьмигодинний робочий день. 17 серпня 1918 року // Державний вісник. — Київ, 1918. — 31 серп.
9. ДАВО. — Ф. Д-230. — Оп. 1. — Спр. 262. — 168 арк.
10. Обязательное постановление губернского старосты // Жизнь Подоліи. — 1918. — 11 авг. — С. 2.
11. ЦДАВО України. — Ф. 1793. — Оп. 1. — Спр. 3. — 39 арк.
12. ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 267. — 29 арк.
13. Хроника // Слово Подоліи. — 1918. — 18 июля. — С. 2.
14. Второй союз пекарей // Слово Подоліи. — 1918. — 22 авг. — С. 2.
15. ЦДАВО України — Ф. 628. — Оп. 1. — Спр. 6^а. — 153 арк.
16. Городской управой... // Подольская мысль. — 1918. — 16 нояб. — С. 1.
17. Постанова про асигнування Міністерству Народного Здоров'я 2 000 000 карбованців на видатки по утриманню та лікуванню інвалідів // Державний вісник. — 1918. — 13 черв. — С. 2.
18. Самопомощь... // Подольская мысль. — 1918. — 13 окт. — С. 3.
19. ЦДАВО України. — Ф. 1385. — Оп. 1. — Спр. 21. — 352 арк.
20. ЦДАВО України. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 26. — 46 арк.
21. Реквизиция больницы // Слово Подоліи. — 1918. — 29 июня. — С. 1.

22. 300 тис. Винницької психіатричної лікарні // Слово Подолі. — 1918. — 19 сент. — С. 1.
23. Амбулаторні пункти // Село. — 1918. — 1 верес. — С. 22.

Анотації

Антонишин А. П. Соціальна середина Подолі в період Української держави (квітень–грудень 1918 року).

В статті розглядається процес стабілізації соціальної сфери в Подільській губернії в період Української держави (квітень–грудень 1918 р.). Автор аналізує позитивні та негативні сторони діяльності гетьманської адміністрації по даному питанню. Розкриває причини провалу соціальних програм гетьманської влади.

Antonyshyn A. P. Social environment of Podolia during Ukrainian State (April-December, 1918).

The article deals with stabilization of social sphere in Podolia during the period of Ukrainian State (April-December, 1918). The author analyzes positive and negative aspects of the hetman's administration on the matter and reveals the reasons of the failure of social programs of hetman power.

Т. Г. Гончарук

ДІЯ КОМІСІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ТРАКТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ТОРГІВЛЕЮ ОДЕСИ, ЩОДО РЕМОНТУ ЧУМАЦЬКИХ ДОРІГ У ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ 1840-х рр.

Ключові слова: чумацькі дороги, історія торгівлі Одеси.

Ключевые слова: чумацкие дороги, история торговли Одессы.

Key words: chumaks road, the history of trade of Odessa.

В історичній літературі вже зверталася увага на роль Одеси в історії чумацького промислу, зокрема, у зв'язку з участю чумаків в транспортуванні до цього найважливішого українського порту першої половини ХІХ ст. експортного збіжжя. Дослідники звертали увагу й на мережу чумацьких доріг, пов'язаних у цей час з торгівлею Одеси. «Значна кількість чумацьких шляхів розходилася віялорізно від Одеси по колишній Херсонській губернії, а далі переходила в сусідні губернії: Подільську, Київську, Полтавську, Катеринославську й Тав-